

PRÓBA OCENY SKUTECZNOŚCI ROZPOZNAWANIA ETYMONÓW APELATYWNYCH I ANTROPONIMICZNYCH W UN-OWSKICH MATERIAŁACH Z POWIATU WADOWICKIEGO

CZĘŚĆ I WSTĘP, APELATYWY

Słowa tematyczne: toponomastyka, toponimy powiatu wadowickiego, leksyka toponimiczna, archaizmy leksykalne

Celem niniejszego dwuczęściowego tekstu jest analiza etymologiczna toponimów pow. wadowickiego zebranych w ramach akcji UN-owskiej z końca lat pięćdziesiątych (Babik, 2019), w której nacisk położony został na wiarygodność wskazywanych etymonów apelatywnych i antroponimicznych. Badania te powinny pomóc odpowiedzieć na pytania, jaki jest potencjał źródeł wykorzystywanych przez onomastów i jaką skutecznością charakteryzują się wykorzystujące go procedury badawcze. W największym skrócie — chodzi o to, w jakim stopniu w podstawowym, ogólnie dostępnym kanonie źródeł apelatywnych i antroponimicznych można zidentyfikować rzeczywiste, nie tylko potencjalne, „wirtualne” etymony, i jakie zabiegi można podjąć w wypadku nieskuteczności procedur, które można nazwać „rutynowymi”.

Uwiarygodnienie (się) etymonu nazwy geograficznej polega, z jednej strony, na spełnieniu pewnych wymagań formalnych i semantycznych (zgodność fonetyczna części rdzennej, sytuowanie się w obrębie kategorii nazewniczych typowych dla derywatów danej klasy etymonów), jak i — choć to dotyczy głównie nazw osobowych — na okazaniu, że z historycznego punktu widzenia egzystencja etymonu w rejonie występowania pochodnej nazwy jest istotnie możliwa i prawdopodobna. Oczywiście, w przypadku braku odpowiednich etymonów w zbiorach leksykalnych i nazewniczych danego terytorium konieczne jest odwołanie

się do rekonstrukcji, gdzie drugie z powyższych kryteriów właściwie nie znajduje zastosowania. Nie mamy dostatecznie precyzyjnych danych o geografii znacznej części rozpoznawanych wyrazów toponimicznych w gwarach polskich XX wieku czy wcześniejszych (nie prowadzono odpowiednich badań ankietowych). W wielu wypadkach musimy zatem zadowolić się obecnością etymonu apelatywnego w tradycji leksykalnej polszczyzny (lub innych języków słowiańskich), niezależnie od — często trudnego do oszacowania — potencjalnego dystansu geograficznego dzielącego nazywany obiekt od rozpoznanych miejsc bytowania apelatywu. W przypadku dwudziestowiecznych¹ nazwisk nasze możliwości ich lokalizacji są znacznie większe. Z tych względów niniejszą część artykułu poświęconą apelatywom traktuję raczej jako wstęp do badania właściwego problemu, porządkowanie bazy źródłowej poprzedzające rozpoznawanie i uwiarygodnianie etymonów antroponimicznych.

W polskiej toponomastyce pewnego rodzaju przełomem okazało się udostępnienie w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych niemal pełnego zestawu współczesnych polskich nazwisk (ok. miliona osobnych formalnie jednostek), wcześniej niedostępnego dla badaczy (Snazw). Oznaczało to rewolucyjny przyrost możliwości odszukiwania odpowiednich etymonów antroponimicznych (zwłaszcza w badaniu nowszych warstw toponimicznych), rychło zaowocowało jednak także widoczną w różnym stopniu u różnych autorów (kiedyś także piszącego te słowa) niebezpieczną tendencją do zbyt pochopnego wywodzenia „trudnych” nazw geograficznych od nazwisk (czy też utożsamiania ich, por. derywację bezafiksálną), bez prześledzenia geografii tych antroponimów, rozpoznania geografii potencjalnie pokrewnych nazw w skali ogólnopolskiej i szerszej (zwłaszcza słowiańskiej) i bez wyczerpania możliwości interpretacji odapelatywnej. Mimo rychłego opublikowania nowszej wersji wykazu — tym razem z lokalizacjami do poziomu powiatu, umożliwiającej jeszcze bardziej precyzyjne porównanie geografii nazwisk z lokalizacją toponimów podejrzewanych o związek z nimi — sytuacja nie uległa zmianie. Wiąże się to z ogólnymi problemami w precyzyjnym odróżnianiu toponimów odapelatywnych i odantroponimicznych, wynikającym z ząbienia się niektórych typów nazwotwórczych (zwłaszcza formacji z pluralizacją jako środkiem kreacji nazwy, częściowo również formacji bezafiksálnych)².

¹ Szczęśliwie dysponujemy formalnie wprawdzie nieopublikowaną, jednak dostępną badaczom obszerną rozprawą doktorską Teresy Kolber (2008a, b), zbierającą materiał antroponimiczny z lat 1786–1939 z parafaliów rzymskokatolickiego dekanatu wadowickiego (nie całkiem pokrywające się z obszarem powiatu). Zostanie ona szczegółowiej wykorzystana w drugiej części artykułu.

² Z doświadczeń m.in. niniejszego badania wynika, że inwentarze modeli nazwotwórczych (środków formalnych) derywujących od apelatywów i antroponimów nie są zasadniczo różne, znacznie może różnić się natomiast produktywność poszczególnych modeli. Nie jest to zresztą regułą bezwzględną, gdyż np. pluralizacja jako środek kreacji nazwy jest tu względnie produktywna w obu wypadkach.

Ocena wiarygodności rozpoznania etymonu powinna dopomóc również w tego typu rozstrzygnięciach.

O wyborze nazewnictwa pow. wadowickiego, prócz sentymentalnych względów subiektywnych, zadecydowały też pewne przesłanki obiektywne. Nie chciałem badać pod tym kątem nazewnictwa już opracowanego etymologicznie (np. Sąddecki czy Żywiecczyzny); planując pierwotnie ograniczenie badania do etymonów antroponimicznych, analizowałem także materiał z pow. limanowskiego, charakteryzujący się chyba największą w skali ogólnopolskiej nierównowagą zasobów nazw rubryki II (części wsi) i III (obiekty fizjograficzne) tomiku na korzyść tych pierwszych, wynikającą z powszechnej w nim rozproszonej struktury osadnictwa wiejskiego. Nierównowagę tę ostatecznie musiałem uznać jednak za czynnik niepożądany zawężający pole widzenia (z pow. limanowskiego nie zachował się zresztą maszynopis UN-owski). Jako autochton wywodzący się z terenu powiatu, miałem ułatwione zadanie sprawnego rozpoznawania rzeczywistej postaci nazwisk, mogłem też powołać się na własną wiedzę odnoszącą się do lokalizacji niektórych noszących badane nazwiska rodzin w ostatnich dekadach XX wieku. Pewną rolę — przynajmniej do pewnego momentu — odegrały też aktualne, oparte głównie na obecnym stanie badań archeologicznych poglądy historyków osadnictwa, przyjmujących stosunkowo późną chronologię średniowiecznej kolonizacji obszaru powiatu (pozwalającą oczekiwać względnej „świeżości” tutejszego nazewnictwa).

Właściwą bazę materiałową niniejszego opracowania stanowią wyłącznie³ nazwy zebrane podczas akcji UN-owskiej (UN XVI; UNMasz XVI⁴), natomiast korzystałem także z materiałów innych, traktowanych jednak wyłącznie jako źródło dodatkowych informacji, nawiązań lub wariantów. Wykorzystałem hasła SHGKr (do tomu V, zesz. 2, czyli do hasła *Nidek*), mapy poczynawszy od Miega (austriackie mapy wojskowe z lat 1855 i 1914, polskie „setki” WIG z lat dwudziestych i trzydziestych XX wieku, powojenne powiatowe mapy cywilne Mp-100 i Mp-25, obrębówka, wreszcie mapy turystyczne MpZiemOśw) i zasób PRNG/Geoportalu. Z nieocenionego nazewnictwa „Metryki Józefińskiej” wyzyskałem

³ Już dziś można ocenić, że materiał ten jest mocno niepełny, a systematyczna monografia, uwzględniająca wszystkie nazwy notowane w zachowanych źródłach z XIII–XXI wieku, pozwoliłaby ten zasób zapewne nawet zwielokrotnić. Dzieło to przyjdzie chyba jednak pozostawić innym.

⁴ Zachowany mps (korzystałem ze skanów) liczy 74 strony paginowane (karty zapisane jednostronnie) i jest prawdopodobnie kompletny — ostatnia strona została doprowadzona do końca karty (nazwy ze Stanisława Dln.), ale znalazły się na niej wszystkie toponimy wymienione pod tą wsią w tomiku. Kartograficznego źródła nazw kolumny 1 („Nazwy z wykazu i z mapy”) nie udało mi się ustalić (nie była nim z pewnością Mp-100, wykorzystywana w terenie przez eksploratorów). Zapewne spisano je z którejs z wojskowych (tajnych) map 1 : 50 000 (lub raczej 1 : 100 000) z lat 50. Tożsamości eksploratora (-ów?) też nie udało się jednoznacznie ustalić (może J. Bubak?). „Wadowickie” tomik i maszynopis, w przeciwieństwie do tomików, matryc i maszynopisów innych powiatów, w dalszej części tekstu przytaczam bez numeru XVI.

tylko materiał zawarty w HE XII. Starsze mapy zdradzają wyraźną wzajemną zależność — polscy kartografowie (zwłaszcza wojskowi) zwykle przejmowali nazwy z map austriackich. Szczególnie silna jest zależność Mp-100WIG od Mp1914⁵, także w zakresie zasobu nazw. Wyraźną (acz niepełną) autonomię wykazuje dopiero Mp-25 z 1961 roku, z nazewnictwem zebrany najwidoczniej podczas nowych badań terenowych w latach pięćdziesiątych Zapewne tłumaczy to uderzające niekiedy zbieżności⁶, ale i różnice z nazewnictwem UN-owskim (różne są też zasoby nazw)⁷; brak jednoznacznych przesłanek wskazujących na wzajemne wykorzystywanie materiałów tych dwu zespołów eksploratorskich. Mapa ta zawiera celowe deformacje niektórych elementów (przesunięcia nie przekraczają jednak 3 cm, czyli niespełna kilometra).

Próbując wyodrębnić zasób nazw odapelatywnych, nie mogłem wykluczyć a priori żadnego z tworzących choćby kilkuelementowe miniserie typów ukształtowania postaci toponimów, nawet zakończonych na *-ówka*, *-ów*, *-owice*, *-ak* czy *-izna*⁸. Natomiast za wyraźny sygnał pochodzenia odapelatywnego traktowałem zakończenia (formanty) *-isko* (w pl. *-iska* lub *-iski*), syngulatywne *-(n)ica* i przymiotnikowe *-na*, gen. *-nej*. Oparłem się zatem głównie na dotychczasowym stanie wiedzy obowiązującym w dyscyplinie, na własnej znajomości zasobu polskich nazw geograficznych oraz możliwościach zidentyfikowania etymonu w polskich źródłach leksykalnych. Wykorzystałem tu przede wszystkim dwie największe monografie polskiej leksyki toponimicznej (Nitsche, 1964; Kowalska, 2011), ale także słowniki historyczne (SSp, „Słownik polszczyzny XVI wieku”, słownik Lindego), gwarowy słownik J. Karłowicza i tzw. słownik warszawski (SW) oraz indeks wyrazów kartoteki SGP PAN (plus wydane tomy), które w razie potrzeby przeglądałem. To ostatnie źródło, zgodnie z oczekiwaniami, okazało się najbardziej przydatne. Przykłady budzące wątpliwości oznaczono znakiem zapytania,

⁵ Na Mp1914 znajdujemy podpis *Moczurka*, odnoszony do góry pomiędzy Wysoką i Lgotą (w innych źródłach *Wysoka* lub *Lubań*, w UN 55 *Luboń*). *Moczurka* została skopiowana na Mp-100WIG, Mp-100, Mp-25 (tu podpisy *G. Moczurka* i *G. Lubań*, choć szczyt jest tylko jeden) i pokutuje do dzisiaj wśród krajoznawców (ale brak jej np. w PRNG). Najprawdopodobniej jednak był to niedoskonały zapis ówczesnej postaci *Maśorka*, funkcjonującej dziś jako nazwa przysiółka Wysokiej (UN 81; UNMasz 71: *Maśorka*; Mp-25; na MpZiemOśw mylnie *Misiorka*), ok. 1,5 km na pód. wsch. od szczytu), pochodzącej od znanego m.in. w sąsiednim pow. oświęcimskim nazwiska *Masiarz* < *Masiârz* (Snazw VI 226). Por. też „[...] Moczurki (zwanej przez miejscową ludność Mosiurką) [...]” (Dobroski, 1986, s. 6). Innym przykładem jest *Judka* w Przytkowicach (Mp-100WIG; Mp-100), wynikała z pomylenia inicjalnych *J-* i *L-* o nietypowych, podobnych do siebie kształtach na Mp1914 (*Mieg Lutka*, Mp-25 *Ludka*).

⁶ W obu źródłach chociażby *Stużyny* w Rzykach (dziś *Surzyny*, por. PRNG), nazwa bez wątplenia pochodząca od miejscowego nazwiska *Surzyn* (autopsja autora).

⁷ Np. Mp-25 *Rysów*, ale UN *Ryśa* (p. niżej) i szereg innych.

⁸ W praktyce okazało się, że nie ma takich nazw wśród niezbyt licznych struktur na *-owo*, gen. *-wa* (zaświadczonych jedynie z Ponikwi i Kozińca) oraz jeszcze rzadszych nazw na *-oń*, gen. *-ńa*.

podano także postacie nazw utworzone od wykazanych podstaw na drodze typowej derywacji afiksальной — (prefiksально-)sufiksальной. Umieszczono tu także pewną liczbę wyrazów zrekonstruowanych, o ile pochodzenie odantroponimiczne uznano za mało prawdopodobne lub nieprawdopodobne. Wszystkie wyrazy podane bez asterysku mają potwierdzenie w przekazach leksykalnych ze źródeł polskich.

W UN-owskich materiałach z pow. wadowickiego można stwierdzić odbicie następujących wyrazów toponimicznych⁹:

baba ‘wzniesienie?’; *bagno* i *bagienny?* (też *Bagieniec*); *bajoro*; *bania* ‘zagłębienie’; *baran?* (*Baraniska*, *Baranówka*); *barło* ‘barłóg?’ *‘błoto?’; *bekas?* (*Bekasówka*); *b(i)eskid*; *biały* i *biel* ‘grzyb niejadalny?’ (*Zbięła*; *Bielówka?*)¹⁰; *bléch*; *blonie*; *zablocie*; *bóbr* (*Bobrek*); *zbój* ‘?’ i *zbójceki*; *borowina* i *bór*; *bród* (też *Brodawka*); *browar*; *brzeg*; *brzos(t)* ‘wiąz’ (*Brzestowa?*; *Brzosy*); *brzoza* i *brzezina(k)a*; *bugaj*; *buk* (też *Bucznik*), *bukowy* (*Bukowiec*) i *buczyna*; *byczy* i *byk*; *bystry* i *bystrzec (*Bystrz* ~ *Berszcz*); *capi*; *carchla (*Porcachle* < **Po(d)carchle*); *cegielnia*; *chałup(k)a*; *chelm*; *chlew* (*Chlewna*); *chłopi* i *chłopski*; *chmielnik*; *chobot ‘starorzecze?’ ‘meander?’; *chyb* ‘typ lasu’ (*Chybki*, *Podchybie*); *zacisze*; *przećierz ‘ścieżka?’; **czartor(y)ja* ‘wawóz’ (*Czantoryja*); *czarny*; *czartak* (też *Czartakówka*)¹¹; *czerny < *czermny* ‘czerwonawy’; *czerwony*; *część*; *czoło ‘stromie zbocze?’; *czuba* ‘wzniesienie’; *czwarty*; *dąb*, *dąbr*, *dąbrowa* i *dębina* (też *Dąbie*, *Dębówka*); *dolanin*, *dolina*, *dól*, *podól* (także *Podolany*), *padól* i *wądole*; *droga*; *drugi*; *duch?*/*duk?*; *dwór* i *dworski*; *dział* (też *Dzielec*) i *wydziałowy ‘podległy wydziałowi, wydzieleniu/podziałowi’¹²; *dziura*; *dzwonek* ‘pewne gatunki bylin?’; *fara* (*Farówka*); *folwark* i *folwarczysko*; *gać*; *gadzina* (*Gadziniec*); *gaj* i *gajka* (też *Podgaje*); *garncarz?*; *glina* i *glin(n)ik*; *głębiec ‘głęboki potok’ i *głębozec*; *głowa* *‘wzniesienie?’ (*Głownik*); *goląb?* (*Gołębiówka*); *ogon* ‘zagon?’ i *przeгон* (*Przygon*); *gorzeń; *gościniec*; *gotowizna* ‘otrzymane w stanie gotowym’; *góra* (też *Podgóry*), *górnny*, *górnica, *górzanin*; *górzalski*, *pagór(ek)*, *podgórze*; *zagórze* i *zagórny* (*Zagórnik*); *grab* (*grabie?*) (też *Zagrabie*); *gradobić* ‘zasiewy zniszczone gradem’ (*Gradowic*)¹³; *granica* i *graniczny* (też *Granicznik*); *grapa* (i *drapa*); *grobla* i *grób*¹⁴; *grodzisko*,

⁹ Uporządkowanie zasadniczo alfabetyczne, ale według morfemu rdzennego.

¹⁰ Takie znaczenie znane m.in. z pobliskich Zembrzyc (SGP II 186). *Biel* w znaczeniu ‘podmokła łąka’ na tym terenie nie ma poświadczeń, rzadkie są też współrdzenne toponimy.

¹¹ Wyraz jest karpackim turcyzmem, o ostatecznym źródle irańskim. Por. Machek (1957, s. 66) s.v. *čarták*.

¹² Por. SW VII 849, s.v. *wydział I. i 2*.

¹³ Por. Bańkowski (1979, s. 494) i ESJP I 470, s.v. *gradobity*. W UNMasz odnotowano oba warianty.

¹⁴ *Groby -bów*, pola w Jastrzębiej (UN 41), zaświadczone już w MJ jako hydronim (HE XII 61), nawiązują do miejsca pochówku kilkuset konfederatów barskich poległych w bitwie stoczonyj 23 maja 1771 roku. https://pl.wikipedia.org/wiki/Bitwa_pod_Lanckorona.

ogród, zagroda i zagrodnik; gromadzki; groń (Groniczek, Zagronik); gruda? (Grudki); huta; iłowy (Iłowiec); iz(d)ba (Izdebnik); jagniarz 'pasterz owiec'?¹⁵ (Jagniarzówka); *jagniąd 'topola czarna'¹⁶; jagoda (Jagodnica; Jagódki?); jałowiec; jama (też Jamnik); jasiień 'jesion' (też Jasionek); *jaska? 'dolina' (Jastki < *Jastki?)¹⁷; jastrzębi; jaszczór? < *jaščerъ (Jaszczurowa < Jaszczórowã); jawor (Jawornica); jaz (Jazówka); jezioro (Jeziorka, Zajezerze); jodla i jedlina (Jadelnik; Jodelnik; Jedliniec); kaczka? (Kaczyna), kaczak? 'pomieszczenie dla kaczek' (Kaczakówka) i kaczy; kadź *'zagłębienie terenu'? lub *kadny 'dymiący' (Kadnica); kamera 'własność dworu wiedeńskiego'?¹⁸; kamień, kamienny i kamieniec; kania? (Kaniów) i kani; kapral?; kapustnik; kárczé (Korcza)?; karczma (Zakarczynie); kawa? 'ptak kawka' (Kawówki); przékaza 'przeszkoda?', 'szkoda'?¹⁹; kąt (też Kącina, Kąciki); kęp(k)a; kierz (Krzyk?; Zakrzów; Międzykrze) i krzak; klasztor; kleparz; klin; *kłokocz '?' (K(ł)okocznik)²⁰; kobyła, kobyłarz '?'²¹ (Zakobyłarz)? i kobyli; kościarnia 'zakład przerabiający kości, np. na nawóz'?; *koło 'meander, starorzecze'²² i zakole; konwencki 'należący do konwentu'; kościół i kościelny (Kościelnik); koniec i konieczny 'położony przy końcu'; kopań (też Kopanka) i wykop; kopiec; kos? (Kosowa); kocioł i kotlina; kozi; kozub; okrajek *'krawędź wzniesienia? lasu?'; (*)okrawina 'skraj?'; *kraków²³ (też Krakowica); okrążek '?'; kres; krowi; krzan 'chrzan'?²⁴; krzemień (Krzemionka); krzynowisko 'obszar źródliskowy'; krzywy; krzyżowa 'skrzyżowanie' i krzyż? (też Krzyżowiec); księży; kurka (Kurczyna)?; las (też Podlas, Zalas), leśny/leśni (Leśniówka)?, *oblas(ek)²⁵, przedlesie, zalesie, ulesie i *nalesie²⁶; *lanckorona 'wzniesienie z widocznymi skałami na szczycie'?²⁷; laskowy (XV wieku

¹⁵ Taki wyraz (ze Śląska Cieszyńskiego) w kartotece SGP PAN.

¹⁶ Por. Babik (2019, s. 302–303).

¹⁷ Obiekt jest lokalizowany w wyraźnej podłużnej dolince (Mp-25). Jeszcze na mapie katastralnej z 1845 r. nazwę pobliskiego potoku zapisano jako <Spotjaslek> (HE XII 185; autorzy chyba niesłusznie uznali ten zapis za zniekształcony). Holly (1990, s. 76) podobną nazwę z Żywiecczyzny łączyła z podstawowym znaczeniem nietopograficznym 'złób'.

¹⁸ Por. SW II 217: „magistratura do pilnowania dochodów krajowych (w Austrii); apanaż, własność osobista cesarza austrijackiego”.

¹⁹ Por. SSStp VIII 133.

²⁰ Por. Babik (2015, s. 416–417).

²¹ Różne znaczenia w SW II 384 s.v.

²² Por. Babik (2016, s. 115).

²³ Por. Babik (2018a).

²⁴ *Krzanowiska* mogą być jednak wykojeniem zaświadczonej w innych miejscach powiatu postaci *Krzynowiskali*.

²⁵ Por. Swoboda (2011, s. 55–59). Autor artykułu dysponował jednak tylko materiałem mikrotoponimicznym z ówczesnych zasobów PRNG (ekscerpcja tomików, matryc i mpsów UN pozwala go wydatnie poszerzyć).

²⁶ Rekonstruowany z derywatu *nalesisko* (kartoteka SGP PAN).

²⁷ O tym germanizmie por. w planowanej drugiej części artykułu.

Laskowiec > *Leskowiec*) i *leszczyna*; *lgota* 'wolnizna'; *lipa* (*lipié?*) i *lipowy*; *lisi*; *luty* *'stromy'? (*Ludka*)²⁸; *lan*; *ławka* 'kładka?'; *laz* (też *Łazówka*, *Łaśnica?*); *ląka* (też *Łączany*); *łęg* (też *Podłęże*); *łękawy* (*Łękawica*, *Łękawka*); *łochące* 'jakaś roślina'; *łopata* '?'²⁹; *łub* 'kora? niecka?' (*Łubionka*); *łusy*; *magura*; *majdan*; *malinowy* (*Malinowiec*); *mały*; *przymiarek* i *wymiarek*; *miejsce* i *miasto*; *miedza* (*Miedzne*); *mielerz*; *mladahora* 'rodzaj góry?'; *młyn(ik)* i *młynówka*; *mokrawina?*; *morga*; *most* (*mościsko*); *mrażnica* 'typ zagrody dla zwierząt'; *mrowi* 'mrówczy' (*Mrowia Góra* → *Mrowica*); *zamek*; *myto*; *niedźwiedź* (też *Niedźwiadek*); *ponikiew 'ponik'³⁰; *niwa*; *nizina*; *nowy* i *nowizna*; *snoza*; *obszar* (też *Obcar*); *wzór* < *вѣз-орѣ 'pole uprawne'; *orzel* (*Orłówka?*); *osika* (*osieczyna*) i *osicze; *ostrów* (i *ostrowa* 'pasieka?') (*Ostrowa*, *Ostrowiec*); *ostry* 'stromy'; *owczarnia*; *owsiany* (*Owsianka*); *zapid*; *palenica* i *spalenisko*; *pański*; *park*; *pas 'pastwisko' (*Paska?*); *pasternik* 'pastwisko' i *pastwisko*; *patryja* 'wieża obserwacyjna (triangulacyjna?)'; *pecka* '??' (*Pęczki*, gw. *Pecki*); *pérz* (*Pyrcek*, *Pyrzówka?*); *piasek*; *piec*; *piekło* (też *Piekielec*); *pierwszy*; *plebański*; *plaski*; *plósa*; *pniak*; *pobiódr 'dolina?', *skarpa?*; *polana*; *pole* i *pólko*; *spólny* 'wspólny'; *paproć*; *prebenda* 'probostwo'; *pręcie* 'wiklina' (*Pręciówka?*); *proboszczowy*; *pręczka* i *pręcznica* > *przyśnica* 'niwa, rola poprzeczna'; *przeorowy*; **przykr(z)ażń* 'stromizna'; *ptach* (*Ptasznica*); *opusta*, *puszta*, *puszcza* i *zapust(a)*; *rak?* (*Rakówka*); *wyrąb* i *wyrąbany*; *rdza* (*Redz*)³¹ i *rdzawy* (*Rdzawiec*, *Rdzawki*); *remiza* 'ambona myśliwska?'; *resztówka* 'część pozostała po parcelacji'; *poręba* i *zarębek*; *rędzina*; *wyrobisko*; *rogatka*; *rola* i *rólka*; *rzéka*, *porzecze* i *zárzéczé* (też *Zarzyce*); *rynek*; **rys(z)y* 'rud(aw)y'; *przerwa* (też *Przerywka*) i *przerwa*; *ryty*; *zarząd*³²; *sadzisko*; *sadzawka*; *pasieka*; *sęk* (*Sękówki?*); *siedlisko*; *sikor(k)a?* (też *Sikorowa*, *Sikorzec*, *Sikorówka*); *sitowie* (*Sitowiec*) i *sitowina*; *skała*, *skåle*, *skalny* (*Skalnica*) i *skalisty*; *skorni 'szybki' (*Skornica*)³³; *skotnia* i *skotnica*; *niesłoń 'miejsce odsłoneczne, zacienione?'³⁴; *stony*; *solnisko* i *solca?* 'słonawa ziemia'/*solec* 'łacha

²⁸ Zachodnie zbocze tego wzniesienia, opadające ku dolinie potoku, jest bardzo strome.

²⁹ Por. Babik (2020, s. 232).

³⁰ Wyraz zafiksowany w zniekształconym derywacie *ponichwie*, używanym na Kielecczyźnie (Kopertowska, 1998, s. 49), nieodnotowanym w innych źródłach. *Ponikwę* Brücknera, powtórzoną przez Nitschego (1964, s. 160), trzeba uznać za rekonstrukcję z toponimii.

³¹ Można przyjąć zmianę paradygmatu żeńskiego *Rdza → *(*ta*) *Redz* i późniejszą reinterpretację tej postaci jako maskulinum.

³² Nazwa zalanej dziś części Mucharza *W Zarządzie* nawiązuje do zlokalizowanego tam zarządu lasów habsburskich (Zarząd Lasów Dóbr Żywieckich). Siedzibę tej instytucji, przeniesionej do Mucharza z Makowa, oddano do użytku w 1938 roku (por. <https://sdm.upjp2.edu.pl/miejscowosci/mucharz>). Nie widziałbym tu związku z położoną ok. 2 km dalej nazwą *Rzędziówka*, trudną skądinąd do objaśnienia (lokalizacja obu obiektów na podstawie Geoportalu).

³³ Por. Babik (2015, s. 432).

³⁴ *Niesłoń -ni*, p. i ł. w Leńczach (na Mp-25 i w PRNG na płn. stoku wyraźnie zaznaczonej dolinki). W MJ zapisano tam nazwę potoku *Nieswoń* (HE XII 126; autorzy tomu nie skojarzyli nazw ze sobą).

piaszczysta?’ (*Solca*); *sołtys?* (*Sołtyse*) i *sołtystwo* ‘nieruchomości sołtysa’; *sosna* (*Sosienki*, *Sosnowice?*, *Sosnowka?*) i *sośnina* > *soślina/sosina*; **przésów?* ‘bagno?’³⁵; *stary*; *staw(ek)*, *stawczyisko* i *stawisko*; *stodoła*; **stodowie?* (*Stodówka*)³⁶; *straszny* (*Strasznik*); *strączowisko; *strona* (też *Stronie*); *struga*; *studzianka*; *suchy* (*Suszycza*); *szachta* (*Sachetnik*); *szczalba*; *szczep* (*Szczypie*); *szkoła* (*Zaszkoła*); *szopa?*/*sapa?* (*Przys(ł)opie*, *Sopna*, *Sopiennik*); *szpitalny*; *sztuka* ‘rola, niwa?’; *szumny?*/*szumnik* ‘las?’ (*Sumniki*); *pośredni* i *średni* (też *Średnik*); *środek* i *pośród(ek)* ‘ts.’; (*nowy*) *świat*; *świerczyna* (*Świerczynie*) i *ćwierkiel ‘(mały?) świerk?’; *świnia* (*Świnna Poręba*, *Świnka*); *isep*; *targanica ‘?’³⁷; *tarn* ‘tarnina’ (*Tarnawa*); *tluczań ‘?’; **tobola*³⁸ (*Tobolki*); *potok*; *trawa* (*Trawna Góra*); *potrójny*; *trybula* ‘czosnek niedźwiedzi’ (*Trybulec?*); *twierdza*; *zatyłe* ‘miejsce z tyłu’; *ubocz(e)*; *ulica*; *zawada*; *wał*, *zawale* ‘lekkie pochylenie gruntu?’ i *zawał(a)*; *wapienny* (*Wapienica*); *wesoły*; *wielki*; *wieniec* ‘?’; *wieprz?*; *widły* ‘rozwidlenie’; *widów ‘miejsce dobrze widoczne?’³⁹; *swornica ‘potok pełniący funkcję kanału stawowego?’⁴⁰; *wierzch* i *wierzchowina*; *wieś*, *nawsie* i *nawieśny* (także *Nawieśnica*, *Nawieśnik*); *wiklina*; *wilk* (*Wilkówka?*) i *wilczy*; *wisielica* ‘szubienica’; *włosień ‘potok zarośnięty glonami nitkowatymi?’⁴¹; *zawrot* ‘zakręt?’; *przewóz* ‘bród’ i *wąwóz*; *wrona* (*Wronowiec*, *Wronówka?*); *wróbel?* (*Wróblówki*); *wyka* (*Wykówka?*); *wysoki*; *zajac* (*Zającówka?*); *zielony*; *ziemia*; *ziemniaczysko*; *zimny*; *wyźrał* ‘obiekt obserwacyjny’; *złoty*; *zwierzyniec*; *żar(ek)*.

* * *

Kilkanaście sytuacji badawczych wymaga szerszej dyskusji. I tak *Barglica*, góra i las w Izdebniku (w stronę Brodów), pojawia się po raz pierwszy w 1593 roku jako *Barlica* (SHGKr III 142, w kontekście Zebrzydowic), następnie u Miega jako <*Bargliza*>] (trzykrotnie). W akcji UN-owskiej (UNMasz 19) zapisano oba warianty (w UN 37 przyjęto wariant *Barglica*), ale Mp-25 ma tylko formę *Barlica*. Z racji chronologii obu postaci należałoby przyjmować pierwotność raczej brzmienia *Barlica* i niezupełnie konsekwentne nawiązanie do *bargiel* nie

Relacja między oboma wariantami pozostaje niejasna (może odrębny zapis *Niesłoń* notatek odczytano jako *Niesłoń* i ustandaryzowano jako *Nieswoń?*).

³⁵ W nazwie *Przysów* -szowa, gw. *Pšysuf*-sova (cz. Podolan i pole, UN 52; UNMasz 30; Mp-25; PRNG), jeśli istotnie z *Przésów. Por. Babik (2018b, s. 320–321).

³⁶ Por. Babik (2018b, s. 319–320).

³⁷ Por. Babik (2015, s. 428–429).

³⁸ Por. Babik (2017).

³⁹ Rekonstruowane z wyrazu *widowisko* w tymże znaczeniu (Kowalska, 2011, s. 32, 36); dopuszcza się także analizę *wid-owisko*.

⁴⁰ Por. Babik (2015, s. 426–427). Prawdopodobnie średniowieczny śląski bohemizm.

⁴¹ Por. Babik (2015, s. 430–431).

później niż w drugiej połowie XVIII wieku. Najtrafniejszym etymonem wydaje się *barło* < **bbr(d)lo*, zaświadczone na Śląsku wprawdzie w znaczeniu 'niechlujne łóżko', w innych językach zachłów. wykazujące jednak bardziej pierwotną semantykę (SP I 430, s.v. *br̥lo* [sic!]). Wyraz jest podstawą lepiej zachowanego **bbr(d)logъ* 'barłóg zwierzęcy' (SP I 430–431), pierwotnie należał zatem niewątpliwie do grupy leksyki toponimicznej. Łączenie naszego **bbr(d)lo* 'barłóg' z nieodpowiadającym semantycznie i głosowo litewskim *buřlas* 'błoto' (tak m.in. SP I.c.; wyraz z pochodzenia zapewne dźwiękonaśladowczy, pierwotnie może o tzw. źródle wysiękowym) należy odrzucić⁴², ale w gwarach bojkowskich zaświadczone odpowiadające mu ściśle *bórlo* 'błoto' (Jurkowski, 1971, s. 150, z innym objaśnieniem), którego hipotetyczny odpowiednik polski (**bbr̥lo* >) **barlo* 'błoto' również można brać pod uwagę jako etymon (byłaby to wówczas pierwotna nazwa potoku?). Możliwość związku toponimu z wyrazami zestawionymi w SP I 420–421, s.v. *br̥lb* (w rzeczywistości raczej **vbr̥(t)lb*) wymagałaby bardziej szczegółowej dyskusji.

Brzosa -ów, cz. Gierałtowic (UN 73; UNMasz 14: *Bżosa* -suf; Mp-25: las; PRNG: las), w niektórych źródłach ukazują się jako *Brzozy* (por. UNMasz I.c.: kolumna 1) lub *Brzosty* (MpZiemOśw: las). W maju 2007 roku miałem okazję potwierdzić, że w terenie (Głębowice) używana jest (nadal) postać gen. *Bżosuf*. Najprawdopodobniej mamy tu ślad nazwy 'wiązu' **berstъ*, w postaci pozbawionej -t- (*bżos -u*) podawanej m.in. z nieodległej Jaszczurowej w tymże powiecie (SGP II 616). Natomiast nazwy wrzosa *břos(t) ~ bžos(t)* w kartotece SGP PAN zadokumentowano jedynie z Polski płn. (Pomorze, Wielkopolska, Mazowsze).

Chobot jest udokumentowanym od XVIII wieku (Mieg 73, 75) wschodnim przysiółkiem Ponikwi, położonym około 500 m od koryta Skawy, tworzącej tutaj duży zakręt omijający Jaroszowską Górę. Refleksy słowiańskiego terminu **xobotъ* nazywają głównie (por. ÈSSÂ VIII 47) rozmaite przedmioty o wydłużonym kształcie (ogony zwierząt; trąbę słonia; sznury; buty z cholewami; wydłużone saki rybne, też niektóre gatunki roślin). Na związek równobrzmiących nazw geograficznych z hydrografią chyba najwcześniej zwrócono uwagę w onomastyce czeskiej (MJČ II 24), w tym też areale notowano znaczenie 'wąski zalew' (Mal'ko, 1974, s. 22, ze źródeł czeskich i słowackich). W toponimii polskiej współrzdzenne nazwy wykazują tendencję do skupiania się we wsiach leżących bezpośrednio nad brzegami znacznie większych rzek (Wisły, Bugu, Proсны, Uszwicy, Raby, Kosówki i właśnie Skawy). Pierwotnym znaczeniem hydrograficznym było zapewne 'wydłużone starorzecze', skąd rozwinęło się wtórne 'meander, zakręt rzeki' (starorzecza powstają zwykle w wyniku odcięcia meandrów). Odnotujmy

⁴² Widziałbym tu raczej związek z rodziną słów. **berq* w pierwotnym znaczeniu 'nieść', a więc 'nanesione (przy budowie barłogu)'.

jednak, że nazwisko (Wojciech) *Chobot* (dziś nieznane w powiecie) występowało w XIX w. w Spytkowicach (Kolber, 2008b, s. 86).

Czantoryja -yi, gw. *Cantoryja -ji*, nazwa lasu w Kosowej (UN 20; UNMasz 9; na Mp-25 *Centoria*) jest przekształceniem wcześniejszej postaci *Czartor(y)ja*, zaświadczonej w początkach XVI wieku⁴³ dla wąwozu i wypływającego z niego strumienia (l. dopł. Wisły, około 3 km długości; identyfikacja/lokalizacja tych obiektów, wbrew HE XII 35, nie nasuwa wątpliwości). Jest to jeden z licznych w nazewnictwie polskim śladów dawnego terminu o znaczeniu ‘wąwóz, parów’ (etymologicznie ‘wyrte przez czarty’), zachowanego apelatywnie w gwarach ukraińskich i rosyjskich (zob. np. SP II 255, s.v. *чѣторѣја*, z dalszą literaturą). W nazewnictwie polskim występuje on w szerokim zasięgu (wszystkie główne dzielnice, choć z dysjunkcjami), tworząc ponad 20 gniazd (por. NMPol II 198; PRNG; niepublikowane dane autora). Należy podkreślić, że odwoływanie się do apelatywnych członów złożenia, wciąż powszechne w naszej toponomastyce (tak chociażby HE l.c.), należy do etymologii apelatywu, nie do etymologii pochodnych toponimów. Interesujące, że dysymilacyjna zamiana $r > n$ dokonała się tu, podobnie jak w innych gniazdach, gdzie ją zaświadczone (por. HE IX 5, s.v. *Biała Przemsza*; 15, s.v. *Centoria*), po XV wieku, już po onimizacji. Może to wskazywać, że odzwierciedlała ona szerzenie się nowej postaci wciąż istniejącego apelatywu. Zasięg tej nowej postaci z *-n-* obejmuje głównie Małopolskę, częściowo pogranicze Śląska (Cieszyńskie).

Powtarzająca się kilkakrotnie na terenie powiatu *Czerna -ej* (UN 35, 39, 45, 67, 80, 81; gw. rozmaicie) była dawniej rozumiana jako zniekształcona postać przymiotnika *czarny* — spisy nazw miejscowości nierzadko poprawiały ją na *Czarna*, zaś M. Karaś (1964, s. 66) dopatrywał się tutaj słowacyzmu — mimo nietypowego zasięgu postaci w toponimii, znacznie (aż poza Wisłę) wykraczającej ku północy poza zasięg niewątpliwych elementów słowackich. Tymczasem średniowieczna dokumentacja czterech z tych rzekomych słowacyzmów — trzech hydronimów (HE IX 21, s.v. *Czerna* (4), HE XII 35, 36, s.vv. *Czerna* (2) i (3)), a także ojkonimu w pow. chrzanowskim (NMPol II 215, s.v. *Czerna* (2)) — wskazuje na dawne brzmienie *Czyrmna* > *Czermna* i późniejsze uproszczenie grupy *rmn* > *rn* (por. też Borek, 1968, s. 40). Przymiotnik *czermny* < **чѣрмнѣ (jѣ)* ‘czerwon(aw)y’ (por. SP II 227) uchodzi(ł) za niezaświadczony apelatywnie w polszczyźnie. Jednakże niektóre zapisy ojkonimu *Czyrmna* w pow. tarnowskim <*Rufa aqua*> (1383), <*Czyrmna alias Ruffa aqua*> (1398), zob. NMPol II 214, s.v. *Czermna* (1), czyli kalkowanie nazwy z użyciem łac. *rūfus* ‘rud(aw)y’, wskazuje na znajomość

⁴³ Zapis nazwy tegoż strumienia, datowany na lata 1286–1287 <*Csarnina*> (bis), czytałbym *Czarnina* (dyplom, uchodzący za fałszykat z XV wieku, stosuje jotowanie). Przy confirmacji dokumentu w XVI wieku dawną nazwę potoku podmieniono by na nowszą *Czartor(y)ja*.

wyrazu w płd. Małopolsce w momencie sporządzania tych zapisek (lata osiemdziesiąte XIV wieku).

Czoło jest nazwą góry położonej między Rzykami i Ponikwią, około 1200 m na wschód od Gancarza (UN 32). Pojawia się po raz pierwszy na mapach dziewiętnastowiecznych (brak u Miega, sytuacji w MJ nie rozpoznałem). Pokrewne nazwy górskie występują m.in. w powiatach żywieckim (UN XVII 66, 95), limanowskim (UN VI 46), nowotarskim (UN X 52, 161, 194) i leskim (UN XLI 19, 36; por. też PRNG, wyszukiwanie po hasle *Czoło*: także pow. bielski, krośnieński i bieszczadzki). Inne nawiązania w toponimii są mniej pewne (por. UN XIX 40: *Koziczółek*; CXXV 20: *Czołownica*; LXIII 20: *Czołynki*). Kontynuanty wyjściowego *čelo, zaświadczonego głównie w znaczeniach somatycznych, w niektórych dialektach wschodnio- i południowosłowiańskich miewają oboczne znaczenia związane z orografią (SP II 127–128). ‘Szczyt wzniesienia’ notowano w ros. gwarach jarosławskich, natomiast z ukraińskiego podawano zarówno je, jak i odrębne ‘bardzo strome zbocze góry’. Z macedońskiego por. ‘płaski teren między dwoma szczytami’, ‘przednia część wzniesienia’, ‘płaskie, nagie miejsce na wzniesieniu’ (Vidoeski, 1999, s. 171–172). Gwarowe słowackie *čolisko* ‘pole na stromym zboczu’, podawane z pow. lewockiego (SSN I 244), ze względu na *o* wywiedziemy raczej z łemkowskiego. Być może termin odbity w naszym nazewnictwie karpackim zawdzięczamy kolonizacji wołoskiej. Niektórzy etymolodzy za pierwotne znaczenie wyrazu w ogóle uważają ‘wzniesienie’ (SP l.c.), jednak przynajmniej ‘stromo zbocze; przednia część góry’ jest wyraźnie wtórne względem wyspecjalizowanego znaczenia anatomicznego.

Ćwierkle -i, gw. *Ćf'irkle -li*, olszyny, zarośla i pola w Wieprzu (UN 77; UNMasz 65: *e* dopisane odręcznie między *i* i *r*; Mp-25; PRNG: w płn.-zach. części wsi) znajdują odpowiedniki w sąsiednim pow. oświęcimskim (*Pod Ćwierklem*, cz. Osieka, Mp-100 *Pod Świrkiem*, i *Ćwierkiel -la* [sic! pro *-kla?], pastwisko w Brzeszczach, por. UN XII 40, 7), bez nawiązań w antroponimii. Jest to niewątpliwie lokalne wykolejenie postaci *świerkla, dokonane chyba stosunkowo niedawno wewnątrz wyłaniającego się z toponimii zasięgu motywującego leksemu. Odpowiednie apelatwy ‘(karłowaty) świerk’ notowano w gwarach morawskich, w obu wariantach nagłosu wyraz uchodzi jak dotąd za nieuchwycony apelatynie w polskim. Nazwy na obszarze polskim sięgają od Śląska Opolskiego po pogranicze Łemkowszczyzny (por. SNGŚ XIV 43–47; Borek, 1975). Borek bazujący na kartotece „Słownika polskich wyrazów toponimicznych”, nie skojarzył z nimi postaci na *Ćwierkl-*. Nazwy z Oświęcimskiego sugerują też maskulinizację apelatwy ([*ćwierkla] > *ćwierkiel (f.) > *ćwierkiel (m.)).

Gorzeń objaśniano dotąd w związku z czasownikiem *gorzeć* (Lubaś, 1968, s. 51) lub jako nazwę dzierżawczą od antroponimu *Gorzen* (NMPol III 252, jako opcja). Tę drugą możliwość musimy odrzucić z racji nieruchomości *-e-*

(por. zapewne dopełniaczowy najstarszy zapis <(de) Gorzena> z 1390 r.), a i sama hipoteza genezy odosobowej staje się wątpliwa wobec dość licznego powtarzania się nazwy w toponimii polskiej, także w nazwach terenowych. Należy raczej rekonstruować derywat imienny *gorěn-jb ‘miejsce wypalone’, oparty może na participium (o wartości czynnej, ‘wygorzały’) *gorěňb.

Powtarzający się wielokrotnie — zwłaszcza w tym powiecie — toponim *Górnica* (UN 5, 17, 24, 30, 37, 47, 77; też PRNG po haśle) nakazuje rekonstrukcję równobrzmiącego apelatywu o znaczeniu ‘wyżej położona część’ (wsi, terenu; uniwersyfikacja grupy atryb. z *górný* ‘wyżej położony’), wspieranym przez porównanie realiów towarzyszących nazwom o znanej lokalizacji.

Ochoc -y, nazwa odnotowana przez eksploratora na pograniczu Frydrychowic i Przybradza⁴⁴ (UN 26: cz. F. oraz pola i pastwisko; 27: cz. P. oraz pola i las; UNMasz 12, 13; PRNG), przysparza pewnych problemów. W MJ zanotowano z Przybradza nazwę niwy *Łochaczna* i potoku *Łochaczka*, które autorzy HE XII (s. 110) zestawili z ap. *łochacze* pl. ‘borówka bagienna, *Vaccinium uliginosum* L.’. Wyraz ten F. Sławski (SEJP V 132) uznał za rutenizm, choć pogląd taki jawnie koliduje z przyjętą przezeń etymologią, nawiązującą do rodziny słowiańskiego *wolsъ ‘włos’. Poza SW *łochacze* są poświadczone w kilku opracowaniach botanicznych z XIX wieku, m.in. u A. Wagi (por. Majewski, 1891, s. 204), brak natomiast autentycznych przekazów gwarowych. Najprawdopodobniej jednak wyraz powstał w języku polskim (*włochaty* → *włochãc(e)*, w nawiązaniu do owłosionych gałązek rośliny, z późniejszą utratą *w-*), skąd przejęto go do gwar ukraińskich i białoruskich (uderza brak poświadczeń gwarowych z terenu Rosji, zob. SRNG XVII). Przyjmując związek toponimu z tym wyrazem, musielibyśmy raczej założyć zmianę znaczeniową, gdyż wspomniany gatunek, wymagający specyficznych siedlisk borowo-torfowiskowych, na tym terenie nie został

⁴⁴ We wcześniejszej pracy (Babik, 2015, s. 421) oparłem się na lokalizacji Ochaczy zawartej na nowszych mapach turystycznych i w PRNG (płn. peryferia Przybradza, na płn. od drogi Piotrowice — Graboszyce, czyli dzisiejszej ul. Akacjowej), uznając rozbieżność z lokalizacją UNMasz za niemożliwą do spójnego wyjaśnienia i skłaniając się do przyjęcia pomyłki eksploratora. Tymczasem również na Mp-25 oznaczona jest ona w innym miejscu — ok. 3 km dalej na południe, w granicach Frydrychowic, przy wzniesieniu 297 m n.p.m. opływanym przez potok (l. dopł. Skawy w Graboszczach) — zatem na pograniczu Przybradza, gdzie PRNG lokalizuje przysiółek Michałowszczyzna. Według telefonicznej informacji sołtysa Przybradza, p. Tadeusza Sordyla (rozmowa 25 marca 2021 roku), nazwy *Ochacz ~ Ochoc* (loc. *na -y* padł spontanicznie) używano w odniesieniu do skarp („zerwańców”) we wsch. części Przybradza (okolice przysiółka Kanada, ulic Koziniec i Konwaliowej) i zlokalizowanych tam zabudowań (a więc nieco na płn. od lokalizacji Mp-25). Być może w poczuciu niektórych mieszkańców doszło do zawężenia niedawnego jeszcze zakresu nazwy do jego płn. części. Na podstawie danych, którymi rozporządzam obecnie, lokalizację PRNG uznaję za pomyłkę kartografów — wyrzucając sobie, że przechodząc przez to miejsce latem 2017 roku, nie przeprowadziłem odpowiednich wywiadów (zapewne i wspomniana w MJ *Łochaczka* nie należała do zlewni Wieprzówki, zaś niwa *Łochaczna* obejmowała wschodnią część wsi).

potwierdzony (por. Zając, Zając, 2001, s. 568), a większych zbiorowisk na tych przeważnie gliniasto-lessowych glebach nie mógł tworzyć i w niezbyt odległej przeszłości. Mało zrozumiały — i mogący, przynajmniej, sugerować inne pochodzenie nazwy — jest też żeński paradygmat fleksyjny. Wydaje się jednak, że refleks pochylenia samogłoski sufiksu trudno pogodzić z pierwotnością fleksji na *-*ř*. Być może kilka wieków temu nazwa brzmiała **Lochãc(z)e -y* (pl.) i została przeprowadzona w syngulatywum skutkiem reinterpretacji formy dopełniacza.

Okrajki (cz. Leńcz, UN 52; PRNG; na Mp-25 w dwóch miejscach) powtarzają się kilkakrotnie w toponimii Małopolski (*Okrajek* w Zagórniku UN 11; UNMasz 73; w PRNG z pow. Bochnia, Radomsko, Jasło, Tomaszów Maz., Brzesko, Myślenice). Mimo poświadczenia nazwiska *Okrajek* w sąsiednich powiatach (Snazw VII 43: *Okrajek* ogółem 220, Kr 77) skłonni bylibyśmy widzieć tu ślad apelatywu topograficznego. W kartotece SGP zebrano przekazy w trzech zasadniczych znaczeniach: ‘deska zrobiona z zewnętrznej części pnia (z jedną stroną zaokrągloną)’, ‘piętka chleba’ i ‘zęby mleczone konia’. Z jednej tylko miejscowości (Stary Sącz) podano ściśle topograficzną semantykę ‘nieroztopiony do końca lód przy brzegu zbiornika wodnego’, które mogło rozwinąć się ze starszego ‘brzeg, skraj lądu’. Ponieważ w niektórych wypadkach nazw o znanej lokalizacji znaczenie hydrograficzne motywującego apelatywu wydaje się nieprawdopodobne, za najwiarygodniejsze uważałbym znaczenie ‘skraj (lasu?)’, urwisko, brzeg’ < *‘odkrojenie’. Na Mp-25 *Okrajki* oznaczono w bardzo stromych miejscach.

Etymologicznie spokrewniona (*)*okrawina* wydaje się odbita w dwu toponimach powiatu (*Okrawina -ny*, cz. Zawadki i pola oraz pola i wzgórze w Zagórze UN 33, 34, 49; PRNG; brak obu na Mp-25). SW III 747 przytacza ‘lichy, nędzny okrawek’ na podstawie cytatu „na tej okrawinie Korony polskiej”, może w znaczeniu ‘resztki, pozostałości’ (w odniesieniu do terytorium pozostałego po podziale). Ograniczenie poświadczeń toponimicznych w skali ogólnopolskiej do kilku wsi powiatu może przemawiać za niezależnością semantyczną względem powyższego (szczególnie predestynującą lokalny leksem do tworzenia nazw terenowych), a więc może również lokalnym znaczeniem ‘urwisko, stromizna’. Zaświadczona w Ponikwi *Mokrawina -ny* (UN 33; UNMasz 42: las i krzaki) z racji geografii również mogłaby być przekształceniem wcześniejszej *Okrawiny, choć odpowiedni termin pochodny od przymiotnika *mokry* także zaświadczono apelatywnie (Kowalska, 2011, s. 104, 128).

Pobiedr -ra, nazwę dawnej wsi, dziś przysiółka Paszkówki (pierw. *Pobiedrze*, *Pobiodro*, *Pobiódr*, zob. NMPol IX 6), od dawna łączono z apelatywem *biodro* (Lubaś, 1968, s. 112–113; NMPol l.c.). Wystąpienie drugiej podobnej nazwy w oddalonym o około 13 km w linii prostej miejscu w Barwałdzie Dln. (*Pobiedro* PRNG: skarpa; wskazywane jest miejsce nad małym lewym dopływem Kleczanki) nie pozostawia wątpliwości, że był to „w całości” (endemiczny?) apelatywny

topograficzny, zapewne związany z apelatywem **bedro*, może w jego znaczeniach topograficznych (o nich por. Nepokupnyj, 1976, s. 101–104). Miejscowość położona jest przy tzw. siodle, między dwoma wzgórzami⁴⁵, chodziłoby zatem o apelatywne określenie zagłębienia, doliny lub jej krawędzi. Postać rekonstruowanego wyrazu należałoby odtwarzać jako **po-bedr-* (temat na **-o-*), starszy wariant nazwy *Pobiedrze* jest może obocznym derywatem onimicznym na **-bje*.

Porcachle -la (pod Jaroszowską Górą od strony Łękawicy; UN 69: cz. wsi i pola; UNMasz 32; Mp-25; PRNG) można traktować jako wykolejenie wcześniejszych brzmień **Podcarchle* (? > **Porcarchle*) lub **Pocarchle* (metateza płynnej) i łączyć z zaświadczonej w toponimii dorzecza Skawy wariantem **c(z)archla* < **čbxla* 'czerchla' (*Carchla -li*, cz. Grzechyni w pow. suskim i potok *Carchlanka* tamże, UN XIV 17; przełęcz *Carchla* k. Tarnawy w PRNG). Geneza nieoczekiwane *-a-* zamiast **é* pozostaje dla mnie niejasna (może „systemowa” transpozycja przy przejmowaniu wyrazu słowackiego?).

Na tejsze Jaroszowskiej Górze źródła od lat sześćdziesiątych XX wieku notują nazwę lasu *Przycierz* (UN 31; Mp-25; PRNG). W przypadku UN podstawą tej standaryzacji był eksploratorski zapis *Pšyćiš -ćéža* (UNMasz 21), uderzający oznaczeniem nieznanego w zasadzie gwarom powiatu autonomicznego *é* pochyłonego⁴⁶ — zwłaszcza że samogłoska taka miałaby tu alternować z *i* mianownika, które trudno wyprowadzać z prapostaci innej niż właśnie śrópol. *é*⁴⁷. Wypada sądzić, że opozycja *i* : *é* odzwierciedla dawną alternację *é* : *e* (a uchwycone przez eksploratora fonetyczne zwężenie wynikało z wpływu sąsiadującej głoski miękkiej) lub raczej jednolite w całym paradygmacie *é*. *Przycierz* znajduje nawiązania w innych częściach Polski południowej i środkowej⁴⁸. Można podejrzewać, że

⁴⁵ Por. https://www.paszkowka.pl/historia_obiektu.

⁴⁶ Równie osobliwy jest zapis *Zodžéle*, ale gen. *Zodžila* (UNMasz 61: Tłuczań). W mpsie znak *é* pojawia się najczęściej przed nosową, jotą oraz końcowym *j* (odpowiednie zapisy wynikały zapewne z nieumiejętności informatorów wymówienia w tych pozycjach „czystego” *e*), kilkakrotnie jako wokalizacja dawnego sonantu (*Šfěrc-*, *Tfěrdza*, *Věrch*, *Věsch-*). Ani razu *é* nie pojawiło się pomiędzy twardymi, np. w częstych zapisach refleksów śrópol. *rzéka*.

⁴⁷ Według syntez K. Dejny (np. 1981: mapa 54) obszar powiatu w całości zawiera się w strefie zmiany *é* > *y*. Mój dziadek Jan Buda (1907–1988), sułkowski autochton z Budówki, jeszcze ćwierć wieku po akcji UN-owskiej realizował samogłoskę, którą percypowałem jako *y* (np. w *šyc* 'kosić (trawę)' < śrópol. *siéc*), w żadnym razie *i*. Stan w mpsie jest zupełnie inny — dominuje *i*, zaś *y* jest w tej pozycji sporadyczne (por. *Zbyla* ~ *Zbila* z Zagórza, UNMasz 51; UN 67 *Zbiela*). Sytuacja ta jest dla mnie trudna do wytłumaczenia.

⁴⁸ *Przycież -ža*, pola w Libiszowie i Libiszowie-Kolonii w pow. Opoczno (UN XXVIII 16, 17; PRNG: *Przycierz*); *Przycierz -rza*, gw. *Pszycisz -iža*, dom w Kuźnicy w pow. Pajęczno (UNMasz XLV 7); *Przysierz -[rz]a*, gw. *Pšyćiš -[iž]a* (UNMasz XXXIX 6: standaryzacja *Przycierz*), łąki w Helenowie w pow. Bełchatów (UN XXXIXa 5); *Przycierz -rza*, część Kunowej (oraz pola, kotlina i łąki) w pow. Jasło (UN LVIII 88; PRNG). Udokumentowana w częściowo zbieżnym areale postać z nosowością (*Przyciąż*, pięć osobnych gniazd) może być jednak innego pochodzenia (Bańkowski,

pochodzą one z praformy **Przeciérz -érza < *Pertiřb (*Pri-?)*; za taką rekonstrukcją przemawia dość konsekwentna obecność *ž < *ř* w formach gwar mazurzących przy jednoczesnym występowaniu refleksów *é* również w przypadkach zależnych. Rekonstrukt można z kolei wywodzić z dawnego iteratywnego **per-tir(j) ati*⁴⁹ ‘przecierać (drogę)’ (por. nasze *przeciérać* (także szlak, drogę), formalnie *< *per-tirati*), ostrożnie przypisałibyśmy mu zatem znaczenie ‘ścieżka wydeptana?, przecinka przez las?’⁵⁰.

Nazwy gór *Przykraźń -ni* na pograniczu Zagórnik i Inwałdu (UN 11: z Zagórnik; UNMasz 73: *Pšykras -źni*, kwadrat T9; Mp-25 i inne) oraz *Przykraźnia -ni* w Ponikwi (UN 34; UNMasz 42: *Pšykraźna*, kwadraty R10 i R11, a więc na wschód od Gancarza)⁵¹ są śladami nieuchwyconego leksykalnie apelatywu o znaczeniu ‘stromość, stromizna, strome zbocze’. Tego typu abstrakta odprzymiotnikowe niekiedy ulegają konkretyzacji w apelatywy topograficzne (np. *mokraźń, golaźń*). Należałoby może zakładać pierwotne **przykraźń* (oronom *Przykraźnia* ← **Przykraźń* w Milówce w pow. żywieckim, UN XVII 53, Holly, 1990, s. 85; *Pšykšaźna*, to forma moim zdaniem *difficilior*) i późniejszą restytucję niezmienionej postaci morfemu rdzennego wg motywującego *przykry* ‘stromy’ lub dysymilację.

W Głębowicach eksplorator zapisał postaci *Rysa*, gen. *Rysy* i *Rysěj*, loc. (*V*) *Rysy* i (*V*) *Rysěj*, a więc strukturę typowo przymiotnikową. W UNMasz 16 zaproponowano zatem standaryzację *Rysa -ej*, jednak w tomiku umieszczono ostatecznie *Rysa -y* (UN 76: pola, łąki i staw; na Mp-100 *Rysa* jako przysiółek). W HE XII⁵² 295 przytoczono ten ostatni przekaz, zestawiony z formami *Rysa* z MJ i *Rysów* z Mp-25 (jako nazwy stawu) i wywiedziony z pol. *rysa*. Z niejasnych powodów w haśle nie podano formy gwarowej. Wszystko jednak wskazuje, że chodzi o pierwotny przymiotnik **Rys(z)ǎ -ěj* (zamiana [**-ǎ >*] **-o* → *-a* daje się łatwo wyjaśnić presją systemu polszczyzny ogólnej), jego żeńska postać w nazwie stawu sugeruje natomiast jej ponowienie z innego obiektu (przymiotnikowe nazwy stawów są na tym terenie najczęściej męskie). Jako że staw został

1984, s. 140, przypis 138; Babik, 2018c, s. 103–104, gdzie stanowisko Bańkowskiego przedstawiono w sposób nieco mylący; SStp VII 96, s.v. *przeciąż*).

⁴⁹ Słoweńskie gwarowe *pretiriti* ‘utorować (drogę, np. przez śniegi)’ (SNS II 283) powstało (zapewne dopiero na gruncie słoweńskim) jako perfektywum denominalnego *tiriti* (← *tir < *tirb* ‘ślad; wydeptana ścieżka’).

⁵⁰ Prefiks **pri-* zawiera współrdzenny **pitorь*, zachowany w ros. gw. *pitorь* m. ‘urwisko, zaraz pod którym płynie rzeka’, ‘wąska ścieżka między rzeką lub przepaścią a skałą’ (SRNG XXXII 22: Syberia), także ‘grząskie, błotniste miejsce’ (Nowogrodzkie, ib.). Śladem tego apelatywu jest też zapewne *Przytór*, niem. *Pritter*, 1313 <*Prittü*>, nazwa dzielnicy Świnoujścia charakterystycznie położonej nad odnogą Świny (NMPol IX 368, z dalszą literaturą, ale bez wyrazu ros.).

⁵¹ Taka lokalizacja każe je uznać za dwa osobne gniazda.

⁵² Notabene hasło to powinno być znaleźć się w HE IX (zlewnia Soły).

założony na prawym ciekę źródłowym Potoku Osieckiego (spływającego na pñ. zach. w kierunku Soły), nie można wykluczyć dawnego odnoszenia nazwy do niego, a nawet całego ciekę (aż do ujścia). Mielibyśmy tu zatem archaizm — przymiotnik **rysъ(jb)* ‘rud(aw)y’⁵³ (< **rūd-s-*), postulowany przez etymologów jako podstawa przymiotników **rysavъ(jb)* i **ryšavъ(jb)* ‘rudawy’, wtórnie ‘pstrokaty’, tudzież denominalne inchoatywum **rysěti-ějo* ‘rudzieć’ (Machek, 1957, s. 431, s.v. *rysavy*; Králik, 2015, s. 517, s.v. *rysavy*), nigdzie natomiast chyba nieuchwycony apelatycznie. Występujące tu niewątpliwie już w drugiej połowie XVIII wieku mazurzenie nie pozwala przy tym wykluczyć wtórnego wariantu **ryszy* < **rysъ(jb)*, sugerowanego przez wyrazy z niemazurzącej części Śląska — *rysyz* ‘rudzielec’ (Olesch, 1937, s. 72, 103, Strzeleckie) oraz *rysyzák* ‘ts.’ (ib.; kartoteka SGP PAN: Sulków, Baborów — gwary laskie; Rogów k. Rybnika)⁵⁴, ponieważ także samo **ryšavъ*.

Solcę, nazwę p. dopł. Cedronu w Zarzycach, lasu nad nim i przysiółka tejże wsi, dokumentowano od 1593 roku (SHGKr III 142, s.v. Lanckorona; Mieg 16, 18 <*Soltza*>, <*Solza*>; MJ <*Szulca*> [sic!] i liczne późniejsze przekazy). W HE XII 183 założono związek z pol. *solec* -*lca* ‘przyczółek piaszczysty’ (SW VI 505, obok *zulec*, s.v. *sudziec*; niedawne przekształcenie innego wyrazu?), przyjmując wtórną feminizację, znajdującą paralele w lepiej udokumentowanych żeńskich *Solcach* Polski południowej i środkowej — wszystkie one pokazują wahanie brzmień mianownika *Solec* : *Solca* w najstarszej (XIV–XV wieku) fazie dokumentacji (NMPol XV 59–60). Być może powodem tych wahań był wspólny dla obu postaci miejscownik **Solcy*, wynikły z możliwego dłuższego niż gdzie indziej utrzymania się dawnego -y < **-i* miejscownika właśnie w derywatach na -ec, a dodatkowo z wpływu może przeżywającego się wówczas w Małopolsce archaicznego, typowego dla osnów na **-i-* deminutywum **solca* (por. ros. gw. *solcý* pl. ‘sól’ w Tulskiem w połowie XIX wieku, SRNG XXXIX 310). Niemniej, niektóre noszące tę nazwę obiekty wiążą się z występowaniem zasolenia gleby (*Solca* Wlk. i Mł. pod Zgierzem). W macedońskim znaleziono apelatyw *solca* ‘słona ziemia’ (por. Vidoeski, 1999, s. 147: *Argulica*, tamże pokrewne toponimy), jak gdyby z tymże „recesywnym” sufiksem **-bca*, nie ma jednak pewności, czy forma nie powstała z **sol(n)ica* (znanego w tymże znaczeniu) wskutek zaniku *i*.

⁵³ Także konsekwentne zastąpienie dawnego **l-* przez *r-* w prasłow. nazwie ‘rysia’ prościej niż „tabu myśliwych” wytłumaczyć można podciągnięciem pod taki przymiotnik (por. rudawą barwę rysiej sierści). A. Bańkowski (ESMP 212, s.v. *rysawy*) mało przekonująco przyjmował odwrotny kierunek zależności (*rys(z)awy* utworzono by od *rys*).

⁵⁴ Spotykany w polskim internecie *ryszy* (dop. *ryszezo*), najczęściej zresztą jako pejoratywny epitet określający Donalda Tuska, nie figuruje w kartotece SGP PAN, stanowiąc zapewne zupełnie świeże, ekspresywne zniekształcenie lepiej zaświadczonego zapożyczenia *ryży* (może pod wpływem znanego na południu Małopolski bliskoznacznego *rysawy*).

Nie udało mi się także potwierdzić obecności słonych źródeł, pokładów soli czy stanowisk halofitów w Zarzyczach.

W Jarosowicach zanotowano hydronim *Sopna -nej* (zapewne mały l. dopł. Kleczanki, płynący przez kleczański Kleparz) oraz pochodny od niego toponim *Sopiennik* (UN 31: las; UNMasz 21), który w HE XII 184 wywiedziono z gw. *sap(a)* ‘rozmiękła ziemia’. Apelatyw nie pozostawił śladów w nazewnictwie powiatu, choć wydaje się odbity w sąsiednich (krakowskim i suskim). Niemniej wykazuje on refleksy *a* jasnego, a zastąpienie *a* przez *â* w nowym derywacie na *-nâ* (nazwy brak w MJ) wydaje się mało prawdopodobne. Trafniejszym etymonem byłaby zaświadczone apelatywnie już od średniowiecza, zmazurzona tu *szopa* (może przez pośrednictwo jakiejś nieprzeczuwalnej nazwy terenowej?). Z kolei z Zagórza UN 49 podaje *Przysłopie -pia* (las i pole), oparte jednak na brzmieniu gwarowym *Pšysope -pa*, niezawierającym śladu dawnego *l (UNMasz 33). Tutaj *Przysâpie byłoby bardziej prawdopodobne.

Wypada jednak wziąć pod uwagę osobliwą geografę tych nazw, rozlokowanych po przeciwległych stronach dominującego okolicę wzniesienia (innych nazw z rdzennym (-)*sop-* w powiecie brak). Być może w przeszłości owo *sop-* wchodziło w skład jego nazwy (**Sop(a)*? *Sopie?). Możliwość potwierdzenia takiej nazwy w starszych źródłach jest mało realna, warto jednak zwrócić uwagę na obecność w słoweńskim potencjalnie toponimicznego znaczenia ‘opary, para’ (obok ‘oddech’) apelatywu *sôp -pa* (SNS II 535), związanego z rodziną słowiańskiego *sosti sopô ‘oddychać, wydychać parę’ (a także z naszym *sapać* i zapewne również ze wspomnianym *sap(a)*). Wykształcone wtórnie znaczenie ‘mgły’ (por. niem. *Dunst* ‘opary, para; mgły’) nie byłoby nieodpowiednie do nazwania wzniesienia. Dawność wyrazu słu. nie jest wszakże pewna.

Nazwę wsi *Thuczań W.* Lubaś (1968, s. 153) uznał za pierwotne maskulinum (opierając się zapewne na uzusie utrwalonym w „Słowniku geograficznym”, gdzie *Thuczań Górny i Dolny*), wywodząc ją od antroponimu *Thuczan (niepoświadczonego, choć prawdopodobnego), ale biorąc pod uwagę także możliwość związku z pol. *tłoka ~ tłuka* ‘pomoc sąsiedzka w polu’⁵⁵. Obecne w zebranej dokumentacji toponimu zapisy z końcowymi <-i>, <-y> (z lat 1419, 1449, 1470–80, 1522, 1529) prostopodajnie potraktował jako oboczne formy pluralne, a więc twar-dotematowe, por. jego standaryzowane warianty *Thuczany, Thuczeny!*). Przeoczył przy tym, że postaci zakończone literami samogłoskowymi w starszej fazie dokumentacji występują tylko po przyimkach, mogą zatem odzwierciedlać polskie i czeskie formy przypadkowe na *-i*, użyte po łacińskim *de* (a więc

⁵⁵ Wyraz ten kontynuuje, jak wiadomo, dawne *tolka, zatem postać stpol. musiała brzmieć *tloka ~ tlôka*. Koliduje to z przekazami nazwy, gdzie — poza jednym bodaj wyjątkiem — w pierwszej sylabie występuje <u>.

dopełniacz), łacińskim *in* i czeskim *v* (a więc miejscownik)⁵⁶. Byłyby to jednak formy odmiany żeńskiej na spółgłoskę (dawne osnowy na **-ř-*)⁵⁷, co dziwnym trafem zgadza się z uzusem lokalnym utrwalonym we współczesnej postaci nazwy, potwierdzonym także podczas eksploracji UN-owskiej (UN XVI 23: *Thluczań -ni*; UNMasz XVI 61: *Tucoj*, gen. *Tucaňe ~ Tucaňi*). Nie powinno ulegać wątpliwości, że przynależność nazwy do tego typu jest pierwotna, zaś efemeryczna maskulinizacja nastąpiła w kręgach nie najlepiej obeznanymi z rzeczywistym funkcjonowaniem toponimu. Uniemożliwia to oczywiście interpretację dzierżawczą (ten wzór fleksyjny i sufiks **-j-* wykluczają się wzajemnie).

Szczęśliwie w obrębie wsi zachowały się współrdenne, zapewne pierwotne w gnieździe nazwy terenowe. Na Mp1914 r. las w zachodniej części Tłuczani (dzisiejszy Burzynek vel Las Burzyńskiego)⁵⁸ lub porastane przezeń wzniesienie opisano jako *<Thluczan>*, zaś podczas eksploracji UN-owskiej zapisano nazwę pól i łąk *Thluczanki -nek* (UN l.c.; UNMasz 61: *Tucoňki -nek*). Mamy zatem wszelkie podstawy, by sądzić, że ojkonim — jak inne nazwy topograficzne — powstał w wyniku transnimityzacji starszej nazwy terenowej. Objasnienie postaci **Tьlčamb -i* (f.) napotyka na trudności, nie udaje się bowiem zidentyfikować odpowiedniego apelatywu. Przeglądając zbiory słownikowe przynoszące dużą liczbę zróżnicowanych formalnie derywatów imiennych tej rodziny wyrazowej (por. SRNG XLIV 185–194, 217–219), zauważamy jednak obecność znaczeń, jakie potencjalnie mogłyby stać się punktem wyjścia znaczeń ściśle topograficznych. Z jednej strony, mamy bowiem ‘coś rozgniecionego na miazgę (ziemniaki dla świń itp.)’⁵⁹, z drugiej — nazwy przyrządów służących do tłuczenia (stępa, tłuczek w niej; koryto)⁶⁰. Wspomnianą praformę możemy objaśnić chociażby jako

⁵⁶ Nieuwzględniony w książce W. Lubasia zapis *<w Thluczanimy>* z tekstu czeskiego z 1522 r. (z oświęcimskich ksiąg ławniczych; kartoteka NMPol) przekazuje wprost formę miejscownika *Thluczani* (*lapsus calami* polegał tu najwidoczniej na powtórzeniu przez pisarza ostatniej sylaby). W czeskim forma taka nie identyfikuje jednak rodzaju gramatycznego ani wzoru odmiany.

⁵⁷ Nie można wykluczyć, że niektóre z tych przekazów to rzeczywiście pluralia. Jednak i w takim wypadku należałoby rozpoznawać w nich *-i* i traktować je jako przynależne do tego wzoru odmiany; niektóre z należących do niego wyrazów (*wsi, włości, kości, postaci* itd.) zachowały tę pierwotną końcówkę do dziś.

⁵⁸ Obie nazwy na mapach turystycznych (MpZiemOśw), *Burzynek* w UN 23; na Mp-25 *Las Burzyński* (sic, nom. nieprawidłowo „dotworzony” do gen. *Lasu Burzyńskiego*). Jest to formacja pamiątkowa (pseudoeponimiczna), utworzona w latach dwudziestych XX w. przez nabywcę tego lasu, oficera Stanisława Bohdana Burzyńskiego (1888–1953), por. <http://www.tluczani.com/burzyn.html>. *Burzynka* nie uwzględniłem oczywiście w dalszych analizach materiału nazewnictwa powiatu.

⁵⁹ Zob. hasła *tolkán, tolkanica, tolkanixa, tolkótki, tolkúta, tolč, tolča, tolčéj, tolčúška*. Por. też pol. *tłuczeń -cznia* ‘kruszywo mineralne’, uformowane jednak za pomocą innego formantu.

⁶⁰ Por. hasła *tolk, tolkáč, tolki, tolkún, tolkúčka, tolkúška, tolkúšnica, tolčátka, tolčaja, tolčéjka, tolčéj, tolčénka, tolčók, tolčúška, tolč’é*. Do znaczenia ‘tłuczek’ nawiązuje też spotykane wśród tych wyrazów botaniczne ‘skrzyp, *Equisetum*’.

substancywizację imiesłowu *tblčanъ, od czasownika *tblčati -ajō, za pomocą konwersyjnego sufiksu *-b). Zważywszy na mocno zróżnicowaną rzeźbę terenu wsi, ta ostatnia możliwość wydaje się najbardziej obiecująca. Ostateczną instancję stanowiłoby odszukanie w przyszłości odpowiedniego apelatywu, chociażby w znaczeniu nietopograficznym, bliskim etymologicznemu (na topograficzne raczej jednak nie liczymy). Obecnie najbliższej stoi ros. gw. *tolčanka* (SRNG XXXVI 217, z różnych miejsc na Syberii), która jednak wykazuje oba znaczenia (i 'stępa', i 'potłuczone ziemniaki; odpadki jedzenia pogniecione dla świń'), a swoją postacią nie gwarantuje wyjściowego *tolčañ -ni, dopuszczając także derywację za pomocą formantu *-anka*.

Nazwę Zbój (i jej derywaty w toponimii) łączono dotąd powszechnie z apelatywem 'zbójca'. W pow. wadowickim nazwę tę noszą część Wyżrału i pola (UN 23, 24), por. także przysiółek *Na Zboju* w Łękawicy (PRNG, brak w UN). W skali ogólnopolskiej znaczna produktywność i korelacja z archaicznym formantem *-bn- (kilkakrotnie *Zbójno*, por. Borek, 1968, s. 270) nie pozwalają wykluczyć odbicia w nich homonimów o znaczeniach topograficznych. W języku ukraińskim zanotowano apelatyw *zboj -u* 'miejsce w rzece lub jeziorze, gdzie woda kłębi się, faluje' (Jurkowski, 1971, s. 90: nad Dniestrem), znaczenie odpowiednie dla nazwy jeziornej, zaś w gwarach ros. *sboj* to 'skraj pola' (zach. Briańszczyzna), 'kiepska łąka' (siewierodźwińskie), 'cofka wody morskiej w delcie Dunaju' (SRNG XXXVI 178, znaczenia 1., 8., 9.) Jako osobne hasło wyodrębniono (ib. 179) *sboj* 'miejsce uboju bydła'.

* * *

Ogólne wrażenia z analizy formacji odapelatywnych są ambiwalentne. Produktywność poszczególnych typów nazwotwórczych sugerowałaby względnie młody wiek starszych warstw tego nazewnictwa — brak tu struktur na *-*bsk-* i *-*bn-* o fleksji rzeczownikowej (może *Chocznia*, jeśli < *-*na*, podstawy jednak przekonująco nie objaśniono), brak też niewątpliwych formacji na *-ynia*, zaś formacje na *-nica* (*Ptasznica*, *Leśnica*, *Łaśnica*?) i *-ica* (*Bar(g)lica*, *Suszyca*) nieponawiające „w całości” apelatywów są nieliczne. Wrażenie to osłabia nieco obecność dwu toponimów na *-awa* (*Brodaw(k)a*, *Tarnawa*). Trochę więcej jest formacji na *-nik*, zajmujących nieco późniejszą pozycję w łańcuchu chronologii względnej.

Obraz ten kontrastuje ze względnie dużą liczbą niewątpliwych i prawdopodobnych archaizmów w zakresie leksyki toponimicznej. Mamy tutaj zarówno rekonstrukty niezaświadczone apelatywnie w odpowiednich znaczeniach w żadnym chyba języku słowiańskim (*głębiec, *gorzeń, *kolo?, *okrawina?, *jasła 'dolina', *kraków?, *niestoń, **pobiodr(o)*, *przéciierz, **przykr(z)ażń*, **rys(z)y*?;

**stod-?*, *tluczań), jak i zrównania z konkretnymi wyrazami, najczęściej czeski-
mi (*swornica, *ćwierkiel) czy wschodniosłowiańskimi (**czartor(y)ja*, *oblas,
**przésów?*, *toboła, **zbój?*), niekiedy znanymi w kilku grupach (*chobot, *czoło,
*jagniąd). Część tych wyrazów, mimo braku poświadczeń apelatywnych, wyka-
zuje znaczną produktywność i spore zasięgi w toponimii polskiej (*chobot, *koło,
*świerkla, *toboła itd.), inne są rzadsze i niekiedy występują tylko tutaj.

* * *

W drugiej części przedstawione zostaną: analiza materiału podejrzewanego
o związek z antroponimią, przegląd nazw relacyjnych i niejasnych oraz wnio-
ski końcowe.

LITERATURA

- Babik, Z. (2015). Nazwy rzeczne zlewni Wieprzówki — komentarze do haseł zamieszczonych w „Hydronymia Europaea” 12 [River names of the Wieprzówka drainage basin. Comments on entries published in “Hydronymia Europaea” 12]. *Onomastica*, 59, 401–442.
- Babik, Z. (2016). Profesor Franciszek Sławski w moich oczach [Professor Franciszek Sławski in my eyes]. *Język Polski*, 96(1), 112–121.
- Babik, Z. (2017). *Toboła* — szczęśliwie rozwiązany (?) problem (nie tylko) polskiej toponomastyki [Toboła: A happy solution (not only) for Polish toponymy?]. *Jezikoslovni zapiski*, 23(2), 53–66.
- Babik, Z. (2018a). *Kraków* jako pra- i staropolska nazwa topograficzna — przegląd polskiego materiału nazewniczego i północnosłowiańskich nawiązań apelatywnych [Kraków as a Proto- and Old Polish topographical place name. A survey of the Polish toponomastic and the North Slavic lexical material. W: U. Bijak, H. Górný i M. Magda-Czekaj (red.), *Onomastyka — neohumanistyka — nauki społeczne* [Onomastics — Neohumanities — Social Sciences] (s. 37–56). Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Babik, Z. (2018b). (rec.) Ewelina Zajęc, *Toponimia powiatu tureckiego. Słownik nazw*, Łódź 2016. *Onomastica*, 62, 315–326.
- Babik, Z. (2018c). Wkład Andrzeja Bańkowskiego w badania nad słowiańskim złożem apelatywnym w toponimii polskiej [Andrzej Bańkowski’s contribution to the study of the Slavic lexical stock in the Polish toponymy]. W: U. Wójcik i V. Jaros (red.), *Przeszłość w języku zamknięta. In memoriam Andr[e]ae Bańkowski* [The Past Closed in Language. In Memoriam Andr[e]ae Bańkowski] (s. 95–107). Częstochowa: Wydawnictwo im. S. Podobińskiego AJD.
- Babik, Z. (2019). Tzw. akcja UN-owska (1954?–1970?) — projekt, przebieg, efekty, próba oceny [The action of gathering terrain names in Poland (1954?–1970?) — project, realization, effects, attempt at its evaluation]. *Onomastica*, 63, 291–313.
- Babik, Z. (2020). Nowy etap badań nad toponimią słowacką (uwagi po lekturze książki Ivety Valentovej „Lexika slovenských terénnych názvov. Koncepcia lexikografického spracovania”) [A new phase in the investigation of the Slovak toponymy. Reading Iveta Valentová’s book “The lexis of Slovak anointonyms. Conception of lexicographical processing”]. *Onomastica*, 64, 229–238.

- Bańkowski, A. (1979). Szkice z polskiej etymologii onomastycznej II [Sketches from the research in Polish onomastic etymologies. Part 2]. *Poradnik Językowy*, 10, 483–494.
- Bańkowski, A. (1984). Ciekawe relikty leksykalne wśród staromazowieckich nazw polnych [Some interesting lexical relics found among field names in ancient Mazovia]. *Język Polski*, 64, 122–143.
- Bańkowski ESJP I = Bańkowski, A. (2000). *Etymologiczny słownik języka polskiego* [Etymological Dictionary of Polish] (t. I: A–K). Warszawa: PWN.
- Bańkowski ESMP = Bańkowski, A. (2014). *Etymologiczny słownik mowy polskiej* [Etymological Dictionary of Polish] (t. III: R). Częstochowa: Linguard.
- Borek, H. (1968). *Zachodniosłowiańskie nazwy toponimiczne z formantem -ьн-* [West Slavic toponyms with the suffix -ьн-]. Wrocław: PWN.
- Borek, H. (1975). Wyraz *świerkla na podstawie toponimii [The term *świerkla as reflected in the toponymy]. *Prace Filologiczne*, 25, 275–279.
- Dejna, K. (1981). *Atlas polskich innowacji dialektalnych* [Atlas of Polish Dialectal Innovations]. Warszawa–Łódź: PWN.
- Dobroski, J.S. (1986). *Między Skawą a Skawinką* [Between the Skawa and Skawinka Rivers]. Warszawa–Kraków: Wydawnictwo PTTK „Kraj”.
- ÈSSÁ VIII = Trubačev, O.N. (red.). (1981). *Ètimologičeskij slovar' slavânskikh âzykov. Praslavânskij leksičeskij fond* [Etymological Dictionary of the Slavic Languages. The Lexical Fund of Common Slavic] (t. VIII: *xa-*jъvьlga). Moskva: Nauka.
- HE IX = Rymut, K. (1993). *Gewässernamen im Flußgebiet der oberen Weichsel von der Quelle bis zu Sola und Przemsza*. Stuttgart: F. Steiner.
- HE XII = Rymut, K. (1996). *Rechte Zuflüsse zur Weichsel zwischen Sola und Dunajec*. Stuttgart: F. Steiner.
- Holly, K. (1990). Nazwy terenowe Żywiecczyny [Field names of the Żywiec area]. *Onomastica*, 35, 67–90.
- Jurkowski, M. (1971). *Ukraińska terminologia hydrograficzna* [Hydrographical Terminology of Ukrainian]. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Karaś, M. (1964). Ze studiów nad toponomastyką Żywiecczyny. V. Elementy słowackie w nazwach geograficznych [Studies in the toponomastics of the Żywiec area. Part 5: Place names with Slovak phonetic features]. *Onomastica*, 9, 64–81.
- Kolber, T. (2008a). *Motywacja i struktura nazwisk dawnego dekanatu wadowickiego. Część I – analiza* [Motivation and Structure of Surnames of the Former Wadowice Decanate. Part 1 — Analysis] [Niepublikowana rozprawa doktorska w repozytorium Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie].
- Kolber, T. (2008b). *Motywacja i struktura nazwisk dawnego dekanatu wadowickiego. Część II – słownik* [Motivation and Structure of Surnames of the Former Wadowice Decanate. Part 2 — Dictionary] [Niepublikowana rozprawa doktorska w repozytorium Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie].
- Kopertowska, D. (1998). Topograficzna motywacja nazw miejscowych (na przykładzie Kielecczyny) [Topographic motivation for place names (example of the Kielce area)]. *Onomastica*, 43, 37–51.
- Kowska, A. (2011). *Apelatywne nazwy miejsc w dialektach polskich. Derywacja sufiksalna* [Appellative Nomina Loci in Polish Dialects. Suffixal Derivation]. Poznań: PTPN.
- Králík, L. (2015). *Stručný etymologický slovník slovenčiny* [Concise Etymological Dictionary of Slovak]. Bratislava: Veda.
- Lubaś, W. (1968). *Nazwy miejscowe południowej części dawnego województwa krakowskiego* [Place Names in the Southern Part of the Former Kraków Voivodeship]. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Machek, V. (1957). *Etymologický slovník českého a slovenského jazyka* [Etymological Dictionary of Czech and Slovak]. Praha: Academia.

- Majewski, E. (1891). *Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich* [...]. T. I: *Słownik polsko-laciński* [Dictionary of Polish Zoological and Botanical Terms [...]. Part 1: Polish-Latin Dictionary]. Warszawa.
- Mal'ko, R.N. (1974). *Geografičeskaâ terminologiâ češskogo i slovackogo âzykov (na obšeslavânskom fone)* [Geographical Terminology of Czech and Slovak (Against the Slavic Background)]. Minsk: Nauka i technika.
- Mieg = *Galicja na józefińskiej mapie topograficznej (1779–1783)*. I (2012). B, sekcje 1–30 [Galicia on a Josephinian Topographical Map]. Skala 1 : 28 800. Kraków: UP.
- MJ = *Metryka Józefińska*. Rękopis z lat 1785–1788. Zbiór nr 19 w Centralnym Archiwum Historycznym we Lwowie. Cyt. za: HE XII [Josephinian Metrics. A Manuscript from 1785–1788. Collection No. 19 in the Central Historical Archive in L'viv. Quoted after HE XII].
- MJČ II = Profous, A. (1949). *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původ, význam a změny* [Place Names in Bohemia: Rise, Origin, Meaning and Subsequent Changes]. Díl [Part] 2: *Ch–L*. Praha: Česká Akademie Věd a Umění.
- Mp1914 = Austriacka mapa wojskowa, Zone 6, Kol. XII: *Wadowice* [Austrian Military Map], Skala 1 : 75 000.
- Mp-25 = *Powiat Wadowice, województwo krakowskie* [Map of the Wadowice County, Kraków Voivodeship]. (1961). Skala 1 : 25 000. Warszawa: Zarząd Kartograficzny Sztabu Generalnego [Mapa czteroarkuszowa].
- Mp-100 = *Mapa powiatu Wadowice* [Map of the Wadowice County]. (1969). Skala 1 : 10 000. Warszawa: PPWK.
- Mp-100WIG = *Mapa taktyczna, arkusz Wadowice* [Military Map, Sheet Wadowice]. (1924). Warszawa: WIG.
- MpKumm = *Administrativ-Karte von der königreichen Galizien und Lodomerien* [...] von Carl Kummerer, Ritter von Kummersberg [...]. (1855). Skala 1 : 115 000. Wien.
- MpZiemOśw = *Ziemia Oświęcimska. Mapa turystyczna* [Oświęcim Area. Tourist Map]. (2006). Skala 1 : 50 000. Wyd. 2, Kraków: Compass.
- Nepokupnyj, A.P. (1976). *Baltijskaâ i balto-slavânskaâ geografičeskaâ terminologiâ Belorussii i Ukrainy* [Baltic and Balto-Slavic topographical terminology in Belarus and Ukraine]. *Acta Baltico-Slavica*, 9, 99–123.
- Nitsche, P. (1964). *Die geographische Terminologie des Polnischen*. Köln–Wien: Böhlau Verlag.
- NMPol = Rymut, K. i in. (red.). (1996–). *Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany* [Place Names of Poland. History. Origin. Changes] (t. 1–). Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Olesch, R. (1937). *Beiträge zur oberschlesischen Dialektforschung. Die Mundart der Kobylorze, I. Deskriptive Phonetik*. Leipzig: Kommissionsverlag Otto Harrassowitz.
- PRNG = *Państwowy Rejestr Nazw Geograficznych* [National Register of Geographical Names]. <https://www.geoportal.gov.pl/dane/panstwowy-rejestr-nazw-geograficznych/>
- SGP = *Słownik gwar polskich* [Dictionary of Polish Dialects]. (1979–) (t. 1–). Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich–Instytut Języka Polskiego PAN.
- SHGKr = *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu* [Historical and Geographical Dictionary of the Medieval Cracow Voivodeship]. (1980–) (t. 1–). Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Sławski SEJP V = Sławski, F. (1982). *Słownik etymologiczny języka polskiego* [Etymological Dictionary of the Polish Language] (t. V). Kraków: Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego.
- Snazw = Rymut, K. (1992–1994). *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych* [Dictionary of Surnames Currently Used in Poland] (t. 1–X). Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.

- SNGŚ = Rospond, S. i in. (red.). (1970–2016). *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska* [Etymological Dictionary of the Geographical Names of Silesia] (t. I–XVII). Wrocław–Opole: PWN–Instytut Śląski.
- SNS = Pleteršnik, M. (1894–1895). *Slovensko-nemški slovar* [Slovene-German Dictionary] (t. I–II). Ljubljana: Knezškofijstvo.
- SP = Slawski, F. i in. (1974–2001). *Słownik prasłowiański* [Dictionary of Common Slavic] (t. 1–8). Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich–Instytut Slawistyki PAN.
- SRNG = Filin, F.P. i in. (red.). (1965–2021). *Slovar' russkikh narodnyh govorov* [Dictionary of Russian Dialects] (t. 1–52). Leningrad: Nauka.
- SSN I = Ripka, I. i in. (red.). (1994). *Slovník slovenských nářečí* [Dictionary of Slovak Dialects] (t. I: A–K). Bratislava: Veda.
- SStp = Urbańczyk, S. i in. (red.). (1953–2002). *Słownik staropolski* [Old Polish Dictionary] (t. I–XI). Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich–Instytut Języka Polskiego PAN.
- SW = Karłowicz, J., Kryński, A. i Niedźwiedzki, W. (red.). (1900–1927). *Słownik języka polskiego* [Dictionary of Polish] (t. I–VIII). Warszawa: nakładem prenumeratorów.
- Swoboda, P. (2011). O kilku polskich toponimach z nagłosowym *o(b)-* na tle słowiańskim [On several Polish toponyms with initial *o(b)-* against a Slavic background]. *Onomastica*, 55, 53–71.
- UN = *Urzędowe nazwy miejscowości i obiektów fizjograficznych* [Official Names of Localities and Physiographical Objects] (1963–1975). Warszawa: Urząd Rady Ministrów.
- UNMasz = niepublikowany maszynopis „profesorski” pow. wadowickiego, w zbiorach IJP PAN [Unpublished “professorial” typescript relative to the Wadowice district, preserved in the Institute of the Polish Language of the Polish Academy of Sciences].
- Vidoeski, B. (1999). *Geografskata terminologija vo dijalektite na makedonskiot jazik* (Geographical Terminology in the Dialects of Macedonian]. Skopje: Makedonskata akademija na naukite i umetnostite.
- Zajac, M. i Zajac, A. (red.). (2001). *Atlas rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce* [Distribution Atlas of Vascular Plants in Poland]. Kraków: Pracownia Chorologii Komputerowej Instytutu Botaniki UJ.

SUMMARY

AN ATTEMPT TO ASSESS THE DEGREE OF EFFECTIVENESS OF ASSIGNING APPELLATIVE AND ANTHROPONYMICAL ETYMONS TO TOPONYMS OF THE WADOWICE DISTRICT AS CONFIRMED IN THE LATE 1950S. PART ONE: INTRODUCTION, APPELLATIVES

The paper is the first part of a larger study aiming at characterizing toponyms of the Wadowice district (Małopolska Voivodeship, southern Poland), an area so far regarded as more densely populated only in late Middle Ages or later, on the basis of its etymons, both appellative and anthroponymical. Only names confirmed in the course of data collection in the late 1950s were taken into consideration. The main question to be answered is to what extent the procedures identifying etymons of geographical names currently used by toponomasticians can prove both effective and accurate. In this part of the study, attention was focused on appellative etymons. A list of such items has been compiled, containing words attested in the major dictionaries or collections of the Polish lexis, as well as archaisms reconstructed solely on the basis of related toponyms. Some of the latter ones are discussed at some length in the body of the paper; some have been preserved in their topographical meanings in other Slavic languages (*čelo ‘precipitous slope’ metaph., *čьрто̀рѣja ‘valley’, *xobotь

'river bend' metaph., *сѣбожь in various meanings, derivative **сѣвѣкѣл-* '(dwarf) spruce' locally distorted to *сѣwierkiel), others remain mere reconstructions, sometimes encountered in the toponymy of other parts of Poland as well (*gorěňb 'burned forest', *pertiŕb 'path?') or even endemic to that area (*nesŕlnb 'shaded place?', **pobedr-* 'slope?', **prik(ŕ)ŕaznb* 'precipitous slope', *ryšb -a -e 'reddish'; *tlčanb 'valley?' metaph.). The only few unattested terms can be easily explained as Polish in origin (e.g. *gorŕnica 'upper part of a village etc.'). To sum up, the 20th century toponymy of this area is characterized by a notable lack/paucity of more archaic native derivational models (no structures in **-bsko*, **-bno* or **-yni*), but at the same time by a surprisingly large number of Slavic lexical archaisms preserved in place names.

Key words: toponomastics, toponyms of the Wadowice district, toponymical lexis, lexical archaisms